

Satunnaisuusargumentti ei jätä liikkumatilaa inkompatibilismille

VILLE KOKKO

Johdanto

Filosofinen kysymys vapaasta tahdosta nähdään usein kysymyksenä vapaan tahdon ja determinismin vastakkainasettelusta. Itse filosofisessa keskustelussa yleisin kanta näyttää kuitenkin olevan *kompatibilismi*, jonka mukaan vapaa tahto on itse asiassa yhteensopiva determinismin kanssa (ks. PhilPapers Survey 2020). Sen vastakohtana *inkompatibilistisia* vaihtoehtoja, joiden mukaan vapaa tahto ja determinismi eivät ole yhteensopivia, ovat puolestaan *libertarianismi*, jonka mukaan vapaa tahto on todellinen mutta ristiriidassa determinismin kanssa, *kova determinismi*, jonka mukaan tahdonvapaus on mahdotonta siksi, että determinismi on tosi, ja *kova inkompatibilismi*, jonka mukaan vapaa tahto on mahdotonta, koska se on ristiriidassa sekä determinismin että indeterminismin kanssa. Myös inkompatibilistisilla kannoilla on yhä kannattajansa kompatibilismin suhteellisesta ylivoimasta huolimatta, ja keskustelu näiden kantojen välillä näyttää jääneen jonkinlaiseen pattitilanteeseen.

Yksi pattitilannetta potentiaalisesti purkava tekijä on tietty argumentti tai argumenttien perhe, jota kutsun tässä *satunnai-*

suusargumentiksi. Sen perusajatus on, että indeterminismin yhteensopivuus vapaan tahdon kanssa kyseenalaistetaan sen perusteella, että indeterminismi ”vapaissa” valinnoissa tarkoittaisi vain jonkinlaista hallitsematonta satunnaisuutta ja siksi ei olisi mitenkään vapaata. Tämän argumentin laajempi hyväksyminen voisi yhtäältä johtaa libertarianismista kovaan inkompatibilismiin osoittaessaan, ettei myöskään indeterminismi mahdollista vapautta. Toisaalta sen syvempi ymmärtäminen voi johtaa myös kyseenalaistamaan inkompatibilismin determinismin ja vapaan tahdon suhteen, kun nähdään, että intuitioista huolimatta indeterminismissä ei ole mitään itsenäisesti haluttavaa.

Jotkut filosofit ovat jo pitkään hyväksyneet jonkin version satunnaisuusargumentista johtopäätöksineen lähtökohdaksi, ovat he sitten kompatibilisteja (ks. esim. Dennett 2015, 2) tai inkompatibilisteja (esim. Saul Smilansky (2000) katsoo, että aito vapaa tahto ja moraalinen vastuu vaatisivat libertarianistista tahdonvapautta, mutta sen olemassaolo on mahdotonta suunnilleen samoista syistä, kuin satunnaisuusargumentti tässä muotoilemanani väittää, ja täten vapaus on väistämättä osittain illusorista). Toiset kuitenkin näkevät sen jonakin, minkä voi kiertää, ja (kuten alla tullaan näkemään) asiaan liittyvä keskustelu on polveillut moneen suuntaan ja joskus ollut monimutkaistakin. Oma näkemykseni on kuitenkin, että argumentti on perusteiltaan hyvin yksinkertainen ja hyvin vankka; siihen liittyvät moninaiset ja monimutkaiset kumoamisyriytykset eivät tee juuri mitään muuta kuin peittävät tätä totuutta ohjaamalla huomion johonkin epäolennaiseen.

Tässä artikkelissa tarkoitukseni on osoittaa, että oikein muotoiltuna satunnaisuusargumentti on hyvin vahva ja selkeä, ja että se kestää helposti sekä sitä vastaan nostetut vastaargumentit että sellaiset indeterministisen tahdonvapauden mallit, jotka voisivat näyttää pystyvän kiertämään sen. Osoittaakseni tämän muotoilen satunnaisuusargumentin tavalla, joka osoittaa, mikä siinä on olennaista, ja karsii pois sellaiset tekijät, joiden perusteella sitä on näennäisesti pystytty kiertämään. Tätä

kautta artikkeli osoittaa, että suuri osa aiemmasta pattitilanteeseen johtaneesta keskustelusta on käyty sivuraiteilla ja että sen sijaan tulisi keskittyä argumentin kovaan ytimeen ja sen seurauksiin.

Osiassa "Satunnaisuusargumentin muotoilu" aloitan esittelemällä itse satunnaisuusargumentin ja sen kaksi pääväitettä. Ensimmäinen pääväite on, että indeterminismi ihmisen valinnoissa on väistämättä ainakin periaatteessa ristiriidassa sen kanssa, että ihminen hallitsee valintojaan. Toinen on, ettei ole mitään sellaista syytä haluta vapaaseen tahtoon kuuluvan indeterminismia, joka ei palautuisi siihen, että oletetaan jo valmiiksi vapaan tahdon vaativan indeterminismia. Jatkan määrittelemällä sen determinismin ja indeterminismin version, jota argumenttini koskee. Tämä määritelmä vastaa melko hyvin perinteisiä "kausaalisen determinismin" määritelmiä, mutta ei sisällä varsinaista kausaaliteetin käsitettä. Määrittelen myös tarkemmin, millaisesta hallinnan käsitteestä puhutaan, kun sanotaan, että indeterminismista seuraa hallinnan menetys.

Osiassa "Mitä kaikkea satunnaisuusargumentti koskee?" käsittelemän sitä, miten käyttämieni määritelmien mukaan determinismi ja indeterminismi ovat ainoat mahdollisuudet, ja satunnaisuusargumentti koskee yleistäen kaikkia indeterminismin muotoja, vaikka näitä voi olla monenlaisia. Tämä asettaa argumentille kovat vaatimukset, mutta se pystyy vastaamaan niihin, kunhan ne ymmärretään oikealla tavalla.

Osiassa "Voiko satunnaisuusargumentin kiertää?" tarkastelen erilaisia malleja, joilla satunnaisuusargumentin jompikumpi tai molemmat pääväitteet voitaisiin kiertää. Osoitan, että mikään näistä ei pysty kumoamaan niitä: Indeterminismin rajoittaminen osittaiseksi, omien syiden välillä valitseminen, argumentti indeterminismista valitsemisen ehtona, agenttikausaatio tai muut kausaaliteetin variaatiot, Robert Kanen ajatus itseä muodostavista teoista tai kaksivaihemallit. Tällä tavalla tulee osoitetuksi, että satunnaisuusargumentti on todellakin otettava vakavasti. Samalla tulee havainnollistetuksi yksityiskohteisemmin, mitä satunnaisuusargumentti ja sen pääväitteet käytännössä tarkoittavat.

Osiassa ”Indeterminismi, äärimmäisenä alkuperänä oleminen ja antireduktionismi” tarkastelen kahta hieman erilaista lähestymistapaa, joilla voitaisiin kyseenalaistaa toinen pääväite eli osoittaa, että indeterminismi vapauden ehtona on perusteltavissa tavalla, joka ei vain oletta sitä. Ensimmäinen on ajatus siitä, että me toivomme olevamme tekojemme äärimmäisiä aiheuttajia, ja determinismi on ristiriidassa tämä kanssa. Toinen ajatus on, että determinismiin liittyy mekanistinen reduktionismi, joka on ristiriidassa toimijuuden kanssa. Argumentoin, että ensimmäinen argumentti johtaa väistämättä siihen, että indeterminismi otetaan kuitenkin annettuna vapauden vaatimuksena, kun taas toinen argumentti ei pidä paikkaansa esittämälläni determinismin määritelmällä.

Osiassa ”Satunnaisuuden konkreettiset edut” tarkastelen toisenlaisia syitä sille, miksi indeterminismi vapauden osana voisi olla toivottavaa: rajallisille olennoille voi olla hyödyllistä valita joskus osittain satunnaisesti. Vaikka tämä argumentti pitää paikkansa ja todella heikentää satunnaisuusargumentin pätevyyttä, osoitan miksi se ei kuitenkaan tue inkompatibilismia sinänsä.

Tämän kaiken perusteella tulen johtopäätökseen, että inkompatibilisteilla ja libertarianisteilla ei ole mitään keinoa kiertää satunnaisuusargumenttia, ja heidän lukuisat tapansa yrittää sitä ovat nojanneet määrittelyn epämääräisyyksiin, jotka olen eliminoinut tässä artikkelissa. Täten väitänkin, että satunnaisuusargumentti pitäisi ottaa paljon vakavammin harkitessa libertarianistisia ja jopa ylipäätään inkompatibilistisia kantoja tahdonvapauteen; jos näitä kantoja haluaa siitä huolimatta kannattaa, pitäisi ainakin ottaa huomioon sen asettamat huomattavat haasteet.

Satunnaisuusargumentin muotoilu

Perustellakseni, että satunnaisuusargumentti oikein ymmärrettynä on ylitsepääsemätön indeterminismille, minun on ensin tarpeellista muotoilla tarkasti se argumentin muoto, josta aion puhua ja joka saavuttaa olennaisen.

Tässä esittämässäni muodossa satunnaisuusargumentin ydinajatus koostuu kahdesta pääväittämästä.

Ensimmäisenä väittämänä on, että indeterminismi ”vapaa tahdossa” tarkoittaa ainakin periaatteessa toimijan hallinnan vähentymistä tietyssä merkittävässä mielessä.

Toisena väittämänä on, että koska indeterminismillä on vain tämä tarjottavanaan, ei ole mitään perustetta, *muuta kuin inkompatibilismin perusoletus, että determinismi on epäyhteensopiva vapauden kanssa*, miksi indeterminismi edistäisi vapautta.

Toisin sanoen satunnaisuusargumentin tässä esittämässäni mielessä voi nähdä olevan suorassa ristiriidassa kahden libertarianisti Robert Kanen esittämän väitteen kanssa: että indeterminismin ei tarvitse tarkoittaa pelkkää satunnaisuutta tai mysteeriä (Kane 2017), ja että on ainakin yhdenlaista haluamisen arvoista vapautta, joka on ristiriidassa determinismin kanssa (Kane 2002, 223; koskien ilmausta ”haluamisen arvoinen vapaus” vrt. kompatibilismia puolustavan teoksen Dennett 2015 alaotsikkoon).

Erityisesti ensimmäinen perusväittäjä tarvitsee tarkempaa selitystä. Tarkemmin sanoen on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, mitä tarkoitetaan determinismillä ja indeterminismillä ja millaisesta hallinnasta on puhe.

Käyttämäni determinismin ja indeterminismin käsitteet voidaan ilmaista yksinkertaistaen seuraavasti:

Determinismi vallitsee maailmankaikkeudessa, jos ja vain jos on niin, että jos luonnonlait tai muut vastaavat lait ja koko maailmankaikkeuden lähtötilanne tietyllä hetkellä T_1 on kiinnitetty, niin kullakin tietyllä myöhemmällä hetkellä T_2 vain yksi maailmankaikkeuden kokonaistila on mahdollinen.

Indeterminismi on tosi, jos ja vain jos determinismi ei ole tosi.

Viittaus lähtötilanteeseen tietyllä hetkellä tulee ymmärtää niin, että vasta kun otetaan annettuina sekä tietty lähtötilanne että maailmankaikkeutta ohjaavat lait, ne yhdessä määräävät tulevaisuuden. Erilainen lähtötilanne voisi johtaa eri tulevaisuuteen. Determinismi ei siis implikoi *nekessitarianismia*, jonka mukaan vain yksi maailmankaikkeuden historia on mahdollinen.

Tarvittaessa voitaisiin puhua myös determinismistä jossakin pienemmässä yksikössä kuin koko maailmankaikkeudessa – esimerkiksi tietyllä avaruuden alueella tai tietyn prosessin toiminnassa. Voimme pitää saman perusajatuksen mutta ottaa huomioon mahdollisen vaikutuksen muusta maailmankaikkeudesta määrittelemällä paikallisen determinismin näin:

Determinismi vallitsee maailmankaikkeuden osassa A , jos ja vain jos on niin, että jos luonnonlait tai muut vastaavat lait, A :n lähtötilanne tietyllä hetkellä T_1 sekä muiden maailmankaikkeuden osien vaikutus A :han aikojen T_1 ja T_2 välillä on kiinnitetty, niin kullakin tietyllä myöhemmällä hetkellä T_2 vain yksi A :n kokonaistila on mahdollinen.

Kun nämä määritelmät on annettu, ei ole tarpeen enää kysyä, minkälaisesta mahdollisuudesta on kysymys. Luonnonlakien mainitseminen osoittaa, että puhe on nomologisesta mahdollisuudesta – tai jostakin sitä läheisesti vastaavasta. Huomionarvoista tässä on, että ei ole tärkeää, mikä tarkkaan ottaen on luonnonlaki, tai se, vaikuttavatko siihen, mitä maailmassa tapahtuu, luonnonlakien lisäksi jotkin muut lainomaiset tai eilainomaiset tekijät. Satunnaisuusargumentti ei perustu lakien luonnollisuuteen, fysikalismiin, tms. Se perustuu siihen, määriikö menneisyys tulevaisuuden niin, että vain yksi tulevaisuus on mahdollinen. Jos siis esimerkiksi olisi niin, että dualismi on tosi ja maailma jakautuu erikseen materiaaliseen ja mentaaliseen substanssiin, determinismi tässä määritellyssä mielessä koskisi sitä, onko maailma kokonaisuudessaan sekä mentaaliset että fysikaaliset tekijät huomioon ottaen tiukasti lainomainen vai ei. Tähän palataan osiossa ”Indeterminismi, äärimmäisenä alkuperänä oleminen ja antireduktionismi”.

Tässä käsittelemäni determinismi on laajassa mielessä selaista determinismiiä, jota kutsutaan *kausaaliseksi determinismiksi*. Tämä määritelmä sopii myös siihen, miten kausaalista determinismiiä on aikaisemminkin määritelty (ks. esim. Hoefler 2016). Huomionarvoista on kuitenkin, että kausaliteettia ei varsinaisesti mainita tässä määritelmässä. Tämä johtuu siitä, että tämä määritelmä ilman viittausta kausaliteettiin toimii osoittamaan sen, mikä on satunnaisuusargumentissa olennaista, kun taas

erilaiset vähemmän olennaiset keskustelut kausaliiteetista ovat olleet yleisiä satunnaisuusargumentin voiman kieltämisessä. Tästä näemme esimerkkejä seuraavassa osiossa.

Esittämäni satunnaisuusargumentin ensimmäinen pääväite on siis, että indeterminismi on ainakin periaatteessa ristiriidassa sen kanssa, että toimija hallitsee tekoaan tietyssä hyvin määritellyssä mielessä. Tämä *konkreettinen hallinta* määritellään seuraavaksi.

Toimijalla on konkreettinen hallinta tekoihinsa siinä määrin kuin toimija voi luottaa siihen, että hän tulee valinnan tullessa tekemään omien perusteidensa pohjalta parhaan valinnan. Tämä ei siis välttämättä tarkoita sitä, että toimija pystyisi etukäteen ennustamaan, mitä tulee tekemään. Itse tilanteessa saattaa esiintyä ennakoimattomia tekijöitä, jotka muuttavat sitä, miten toimijan on parasta toimia. Pikemminkin toimijan on voitava luottaa muun muassa siihen, että jos tällaisia tekijöitä ilmenee, hän ottaa ne huomioon valinnassaan.

Vaikka puhun tässä toimijan ”omista perusteista”, en tarkoita, etteikö muiden intressejä tai moraalisia näkökulmia tulisi ottaa huomioon. Mitä sitten onkaan syytä ottaa huomioon, konkreettinen hallinta tarkoittaa sen kaiken ottamista huomioon – toimimista kaiken huomioon ottaen parhaalla tavalla. Sen vastakohta on toimiminen tavalla, jolla ei jostain syystä olisi ollut parasta toimia. Tämän takia indeterminismi voi vain vähentää konkreettista hallintaa verrattuna siihen, jos toimisi luotettavasti juuri sillä oikealla tavalla; ja sikäli kuin on yksi paras tapa toimia, niin on myös totta, että jos varmasti toimisi sillä tavalla, tämä olisi paikallisesti deterministinen tapahtuma. Jos toimii omien syidensä mukaan, ja nämä syyt määräävät vain yhden parhaan vaihtoehdon, indeterminismin lisääminen voi tarkoittaa vain sitä, että voi ilman syytä tehdä toisin kuin olisi parasta. Vapaalta kuulostava ”toisin tekemisen mahdollisuus” paljastuukin sisällöltään satunnaiseksi hallitsemattomuudeksi.

Tietenkin jos on useampia yhtä hyviä parhaita vaihtoehtoja, indeterminismi niiden välillä ei vaikuta konkreettiseen hallintaan. Tähän palataan alla kohdassa ”Voiko satunnaisuusargu-

mentin kiertää?” Tässä voidaan todeta lyhyesti, että satunnaisuusargumentin ensimmäinen pääväite tulisi tarkemmin muotoilla niin, että *sikäli* kuin indeterminismillä on mitään vaikutusta konkreettiseen hallintaan, se voi vain vähentää sitä.

Vaikka konkreettinen hallinta on vain yksi, rajoitettu käsite, on silti huomattava, että se on olennainen sellainen. Meille on haittaa siitä, jos emme luotettavasti valitse parasta vaihtoehtoa, eli jos voimme valita toisin ilman mitään syytä. Lisäksi tämä on selvästi myös intuitioiden valossa olennaista vapaudelle, niin kuin satunnaisuusargumentin ja muiden siihen liittyvien argumenttien aikaisempi muotoilu osoittaa. Niinpä satunnaisuusargumentin osoittamaa konkreettisen hallinnan puutetta ei voi vain korvata jollakin muulla hallinnan käsitteellä ilman, että siitä olisi seurauksia.

Toinen pääväite koskee siis puolestaan sitä, että vaikka intuitiivisesti ihmisistä usein tuntuu, että determinismi on ristiriidassa tahdonvapauden kanssa, ei ole mitään *muuta* syytä kuin tällainen intuitio, miksi pitäisi sanoa, että determinismi on aina ongelma tahdonvapaudelle. Koska tämä on negatiivinen väite, sitä ei voi todistaa aukottomasti. Aina voisi periaatteessa olla jokin tuntematon peruste indeterminismin toivottavuudelle. Väite saa silti vahvaa tukea tässä artikkelissa esitetyistä argumenteista. Ensinnäkin ensimmäinen pääväite viittaa siihen, että toinenkin saattaa olla tosi, koska ensimmäisen väitteen mukaan indeterminismi on aina periaatteessa ongelmallista tahdonvapaudteen olennaisesti liittyvälle konkreettiselle hallinnalle, paitsi jos se ei vain vaikuta siihen. Indeterminismin näkeminen periaatteessa haitallisena tekee epäuskottavammaksi, että se olisi periaatteessa toivottavaa. Toiseksi alla käydään läpi useita mahdollisia argumentteja, miksi indeterminismi voisi olla toivottavaa, ja kumotaan ne.

Indeterminismiin vapaan tahdon vaatimuksena päästään useita ainakin näennäisesti erillisiä intuitiivisia polkuja pitkin, joita voidaan erotella ainakin kolmenlaisia. Siihen johtava intuitio voi koskea sitä, että vapaata valintaa tehdessä pitää olla mahdollista tehdä toisin. Perusteluna voi olla myös se, että va-

linta ei voi olla valitsijan oma, jos sillä on jokin riittävä aikaisempi aiheuttaja – universaali determinismihän tarkoittaisi sitä, että jo maailmankaikkeuden luonut alkuräjähdyks olisi määrännyt jokaisen valintasi. Inkompatibilismi voi liittyä myös siihen, että luonnonlakien määräämä fysikalistinen maailma ei tunnu yhteensopivalta toimijuuden kanssa. Näiden kaikkien ajatusten väliltä löytyy käsitteellisiä yhteyksiä, mutta niitä ei voi samais-
 ta toisiinsa, koska ne voivat johtaa erillisiin inkompatibilismin ja varsinkin libertarianismin muotoihin, ja koska yksittäinen inkompatibilisti ei välttämättä hyväksy kaikkia näistä ajatuksista. Tässä artikkelissa argumentoin kuitenkin, että mikään näissä tai muissa inkompatibilismin motivaatioissa ei loppujen lopuksi perustele indeterminismin tarpeellisuutta tahdonvapaudelle muuten kuin olettamalla sen.

Viimeisenä selvennyksenä ja aikaisempien vastaväitteiden kumoamiseksi mainitsen, että sana ”satunnaisuus” tässä yhteydessä ei kannata mitään indeterminismistä ja konkreettisen hallinnan puutteesta erillistä merkitystä, vaan käytän sitä luomaan mielikuvaa niiden seurauksista. Ei siis ole esimerkiksi niin, että argumenttiin sisältyisi väite, että indeterminismistä seuraa satunnaisuus jossakin tarkemmin määritellyssä mielessä, ja tästä satunnaisuudesta seuraa jotakin muuta. En myöskään vetoa intuitioon, jonka mukaan indeterminismistä seuraa ”satunnaisuus” jossakin epämääräisessä mielessä (vrt. van Inwagen 1983, 129; Ekstrom 2011). Satunnaisuusargumentti tässä esitetyssä mielessä perustuu vain siihen, että indeterminismistä seuraa konkreettisen hallinnan puute, ja käytän ilmaisua ”satunnaisuus” kuvaamaan tätä, mutta argumentin sinänsä voisi ilmaista mainitsematta satunnaisuutta erillisenä asiana.

Mitä kaikkea satunnaisuusargumentti koskee?

Kun indeterminismi on määritelty vain determinismin kielloksi, ei ole mahdollista olla jotakin kolmatta vaihtoehtoa, joka ei olisi tässä mielessä determinismiä eikä indeterminismiä. Jos joku filosofi puhuu omilla termeillään jostakin, mikä ei ole ”determi-

nismii” eikä ”indeterminismii” (esim. seuraavassa osiossa käsiteltävä Chisholm 2002), tässä esitetyn satunnaisuusargumentin kannalta on kysyttävä, kumpaa se itse asiassa on.

Jonkinlainen kolmas vaihtoehto on itse asiassa yllättävän suosittu ajatus. Varsinkin näyttää olevan tavallista ajatella, että on jokin kolmas vaihtoehto determinismin ja pelkän satunnaisuuden lisäksi, niin kuin esimerkiksi Kanen edellisessä osiossa viitatussa väitteessä. Tämä viittaa ehkä siihen, että on tavallista *ajatella* ainakin kolmella eri tavalla: tiukan epävapaa determinismii, vapaa ja intentionaalista toimintaa, ja pelkkää satunnaisuutta. Loogisesti ei kuitenkaan ole mahdollista, että mikään ei joko olisi aiemmin määrittelemääni determinismii, tai olisi olematta sitä, jolloin se on yllä määriteltyä indeterminismii.

Tällöin raskas todistuksen taakka kaatuu kuitenkin satunnaisuusargumentin puolustajan puolelle, koska hänen on osoitettava, että satunnaisuusargumentti todella pätee kaikkiin indeterminismin muotoihin: minkä tahansa sellaisen, mikä ei ole täyttä determinismii, on toteutettava se, mitä indeterminismistä sanotaan satunnaisuusargumentissa. Periaatteessa argumentti on jo esitetty niin, että sen pitäisi päteä kaikkeen indeterminismiin. Koska konkreettinen hallinta vaatii sitä, että toimii luotettavasti kaiken kaikkiaan parhaalla tavalla, mikä tahansa, mikä ohjaa pois parhaiten perustellusta vaihtoehdosta, vähentää konkreettista hallintaa, ja siksi indeterminismi, jos sillä on vaikutusta, voi vain vähentää konkreettista hallintaa. Vähemmän hyvin on osoitettu, että tämän takia indeterminismissä ei voi olla mitään itsenäisesti haluttavaa vapaan tahdon kannalta, mutta alla käsiteltävät esimerkit ainakin vahvistavat ajatusta.

Joka tapauksessa satunnaisuusargumentti, tai ainakin sen ensimmäinen pääväite, on esitetty periaatteessa pätevästi, mutta koska se kattaa hyvin laajan kirjon erilaisia mahdollisuuksia, on otettava huomioon mahdollisuus, että se ei jossakin yhteydessä pätisikään. Indeterminismin kirjoon mahtuu paljon erilaisia mahdollisuuksia: indeterminismi voisi esiintyä vain joissakin tapauksissa mutta ei toisissa, se voisi seurata tilastollisia säännönmukaisuuksia, mahdollisia lopputuloksia voisi

olla vain muutamia tai sitten useampia, yksi vaihtoehto voisi olla paljon toisia todennäköisempi, ja niin edelleen. Lisäksi se, mikä on konkreettisesti hyödyllistä, voi mahdollisesti vaihdella erilaisten tilanteiden mukaan, ja näin indeterminismi voisikin olla jossain tilanteessa myös hyödyllinen. Tätä itse asiassa tarkastellaankin alla kohdassa "Satunnaisuuden konkreettiset edut".

Sivumennen voidaan huomioda, että myös determinismin määritelmän alle mahtuu monenlaisia mahdollisuuksia. Kaoottinen systeemi voi esimerkiksi olla deterministisyydestään huolimatta näennäisen satunnainen, ja pohjimmiltaan deterministisessä maailmassa voi muutenkin esiintyä näennäistä satunnaisuutta. Voi myös olla, että jonkinlainen determinismi on ristiriidassa vapauden, jopa konkreettisen hallinnan kanssa, ja jokin toinen ei ole. Geneettinen determinismi esimerkiksi olisi paljon vähemmän vapaata kuin deterministinen, tilannekohtainen rationaalisuus (mikä jälkimmäinen on pitkälti sama kuin konkreettinen hallinta). Tämä ei kuitenkaan ole satunnaisuusargumentin kannalta heikkous vaan pikemminkin vahvuus. Satunnaisuusargumentin väite, että indeterminismissä ei ole mitään itsenäisesti toivottavaa vapauden kannalta, implikoi myös sitä, että determinismissä ylipäätään ei ole mitään vapauden kannalta epätoivottavaa. Toisin kuin satunnaisuusargumentin yleistävät väitteet indeterminismistä, tämä ei ole väite kaikista determinismin muodoista, vaan tarkoittaa vain sitä, että on ainakin jokin determinismin muoto, joka ei ole vapauden kanssa ristiriidassa. Kun determinismin muotoja on useita, on myös enemmän mahdollisuuksia sen suhteen, että ainakin jokin niistä on yhteensopiva vapauden kanssa. Sitä paitsi se, että determinismejä on erilaisia, voi myös selittää sitä, miksi determinismi näyttää intuitiivisesti olevan ristiriidassa vapauden kanssa: ehkä kyse on vain joistakin sen muodoista, vaikka intuitiot tuntuvatkin joskus väittävän muuta. On selvää, että determinismi ei ole *riittävä* ehto vapaudelle, ja sitä tuskin kukaan kompatibilistikaan väittää. Sen sijaan kompatibilismi pitää vääränä väitettä, että determinismi kaikissa muodoissaan on väistämättä ristiriidassa vapauden kanssa.

Paras tapa koetella ja samalla puolustaa satunnaisuusargumenttia on käydä läpi erilaisia esitettyjä ja mahdollisia vasta-vaiteita sekä malleja, joiden voitaisiin ajatella välttävän sen. Tämä sekä näyttää, miten se toimii erilaisissa erityistapauksissa, että selkeyttää sen yleisiä periaatteita. Seuraavassa osiossa teenkin juuri näin.

Voiko satunnaisuusargumentin kiertää?

Tässä osiossa tarkastelen erilaisia malleja, joilla satunnaisuusargumentin jompikumpi tai molemmat pääväitteet voitaisiin oletustasi kiertää.

Rajoitettu indeterminismi. Kuten yllä todettiin, indeterminismi voi tarkoittaa hyvin monia asioita. Jos sen vaikutusala rajoitetaan tarpeeksi, voidaan ajatella, että se ei vaikuta konkreettiseen hallintaan, tai ei käytännössä vaikuta. Mitäpä, jos mahdollisuus tehdä toisin ilman syytä olisi vain yksi miljardista? Tällöin ihminen käytännössä tekisi varmasti niin kuin on parasta, ja vaikutus konkreettiseen hallintaan olisi käytännössä olematon. Samoin kuten jo konkreettista hallintaa määriteltessä todettiin, jos useammat vaihtoehdot ovat yhtä hyviä (tai melkein yhtä hyviä), indeterministinen valinta niiden välillä ei vaikuttaisi lopputulokseen konkreettisen hallinnan kannalta. Voidaan harkita myös vaihtoehtoa, että jos on vahvaa syytä valita tietyllä tavalla, valinta olisi deterministinen, mutta silloin, kun ei ole vahvoja syitä, se olisi indeterministinen – ja tämä ei taas vaikuttaisi käytännössä, koska valintojen lopputulokset vaihtelisivat täten ehkä vain tavoilla, jotka eivät olisi tärkeitä. Jos ajatellaan edellä mainittua tilastollisen indeterminismin mahdollisuutta, ehkä tilastollinen taipumus toimia oikealla tavalla perustuen syiden vahvuuteen sallisi myös enemmän tai vähemmän hyvän konkreettisen hallinnan.

Tämä ei välttämättä kuulosta kovinkaan vakuuttavalta, mutta osittaisesta indeterminismista ei saa juuri näitä esimerkkejä enempää irti. Ne kaikki kaatuvat yhteen ensimmäisen pääväitteen kohtaan: *sikäli kuin* indeterminismilla on vaikutusta

konkreettiseen hallintaan, se voi vain vähentää sitä. Mahdollisuutta yksi miljardista tehdä toisin ilman syytä voidaan perustellusti pitää käytännössä merkityksettömänä, mutta jos sillä ajatellaan olevan mitään merkitystä, tämä merkitys on se, että se periaatteessa saattaa johtaa hallinnan menetykseen. Kaikissa muissakin esimerkeissä indeterminismi on harmitonta konkreettisen hallinnan kannalta siinä määrin, kuin sillä ei ole siihen mitään vaikutusta. Ensimmäinen pääväite ei kumoudu, ja toinenkin vain saa tukea: jos indeterminismissa olisi jotakin hyvää vapauden kannalta, miksi sen vaikutus pitäisi minimoida ja lähestyä niin paljon determinismia kuin mahdollista?

Omien syiden väliltä valitseminen. Siitä huolimatta, mitä edellä sanottiin osittaisesta determinismistä, voi tuntua, että satunnaisuusargumentti viittaa jonkinlaiseen olkiukkoon indeterminismistä, joka olisi täydellistä satunnaisuutta (vaikka argumentti ei sinänsä oletakaan tätä). Yksi tapa rajoittaa indeterminismia järkevämmän kuuloiseksi olisi sanoa ihmisen syiden vaikuttavan hänen valintoihinsa mutta ei determinoivan niitä. Yksi tapa esittää tämä on, että ihminen valitsee indeterministisesti omien syidensä väliltä – tai jopa ei deterministisesti eikä indeterministisesti. (Esim. O'Connor 2011, 320–321.)

Tämä voi näyttää järkevältä tavalta ajatella asiaa. Tietyissä mielessä se voi sitä ollakin. Kun on tekemässä päätöstä, ei ehkä ole hyödyllistä nähdä sitä ennalta määrättyinä eikä satunnaisena. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että analysoidessamme tilannetta ulkopuolelta voisimme sanoa, että determinismi ja indeterminismi seurauksineen ei kumpikaan päde valinnasta. Jos näistä vaihtoehtoista sitten päätisi indeterminismi, satunnaisuusargumentti soveltuisi sellaisessa tapauksessa. Jos meillä olisi erilaisia syitä tai motiiveja valita eri tavoilla, ja valitsimme niiden välillä indeterministisesti, konkreettinen hallinta säilyisi osittain siinä mielessä, että ainakin valintamme olisi omien syidemme mukainen. Hallinta kuitenkin puuttuisi siinä mielessä, että emme valitsisi luotettavasti niistä painavimpien perusteella. Näin olisimme taas tilanteessa, jossa indeterminismi parhaimmillaan ei vaikuttaisi konkreettiseen hallintaan, jos eri vaihtoehdot olisivat yhtä hyviä, mutta jos se vaikuttaisi,

se vähentäisi hallintaa, koska saattaisimme ilman syytä valita muun kuin parhaan vaihtoehdon. Toinenkin pääväite näyttää pitävän paikkansa, koska tällaista indeterminismia ei olisi mitään itsenäistä syytä toivoa, jos ei jo valmiiksi oleteta inkompatibilismia.

Indeterminismi harkitsemisen ehtona. Ajatus omien syiden välillä valitsemisesta voidaan viedä myös toisenlaiseen suuntaan. Ensinäkemältä voidaan nimittäin väittää, että juuri tällaisessa valinnassa indeterminismi on välttämätöntä, koska determinismi tekee harkinnan vaihtoehtojen välillä mahdottomaksi. Peter van Inwagen (1983, 155–157) esittää version tästä argumentista, tosin hän ei esitä sitä varsinaisena argumenttina inkompatibilismin puolesta, vaan pikemminkin sen puolesta, että olisi käytännössä mahdotonta toimia sen mukaisesti, että determinismi on tosi, koska silloin olisi mahdotonta ajatella harkitsevansa eri vaihtoehtojen välillä. Joka tapauksessa se toimii myös inkompatibilismin puolustuksena, koska determinismi voi tuskin olla yhteensopiva vapaan tahdon kanssa, jos se sulkee harkitsemisen pois.

Van Inwagen puhuu nimenomaan harkitsemisesta vaihtoehtojen välillä, mutta laajasti ajateltuna saman argumentin voi laajentaa koskemaan ylipäätään niistä valitsemista, vaikkakin se on selkeämmin muotoiltavissa harkitsemisen suhteen. Tämän argumentin mukaan erilaisten vaihtoehtojen välillä päättämiseen tai harkitsemiseen sisältyy se, että niiden on oltava ensin avoinna. Eihän olisi mitään järkeä harkita vaihtoehtojen välillä, jos tietäisi, että yksi vaihtoehtoista on sellainen, että se on pakko valita, ja muut ovat siksi mahdottomia. Determinismin vallitessa on kuitenkin niin, että yksi vaihtoehto on ”ennalta” määrätty. Näin determinismi sulkee pois harkitsemisen vaihtoehtojen välillä.

Tämä argumentti paljastaa jotakin kiinnostavaa valinnan luonteesta, mutta pätevä se ei sinänsä ole. Itse asiassa sen tarkempi tarkastelu johtaa vain samoihin havaintoihin kuin satunnaisuusargumentissa.

Selvästi totta on se, että jos yksi vaihtoehto olisi ennalta määrätty tai ainoa mahdollinen riippumatta toimijan valinnasta tai

harkitsemisen prosessista, tällöin toimija ei voisi valita tai harkita. Tämän pidemmälle ajatus ei kuitenkaan päde.

Jos haluat harkita eri vaihtoehtojen välillä päättääksesi, mikä niistä olisi hyvä tai paras valita, kumpaa seuraavista kahdesta skenaariosta toivot tapahtuvaksi? Ensimmäisessä käytät jonkin aikaa harkitsemiseen, ja sitten riippumatta siitä, mikä harkintasi tulos oli, valitset satunnaisesti jonkin vaihtoehdoista. Korkeintaan harkintasi tulos tekee todennäköisemmäksi valita joi-takin vaihtoehtoja kuin toisia, mutta se ei koskaan sulje mitään niistä pois. Toisessa harkitset vaihtoehtojen välillä, tulet johonkin tulokseen siitä, mitä kannattaisi valita ja mitä ei, ja teet päätöksen tämän perusteella, eli valitset parhaan vaihtoehdon (tai yhden parhaista vaihtoehdoista). Ensimmäinen vaihtoehto on kummallinen, hyödytön ja konkreettisen hallinnan vastainen, kun taas toinen vastaa normaalia käsitystämme harkinnasta ja säilyttää sitä paitsi konkreettisen hallinnan. Kuitenkin ensimmäinen vaihtoehto on indeterministinen ja täyttää vaatimuksen, että kaikki mahdollisuudet ovat avoinna indeterminismia vaativassa mielessä. Toinen taas on deterministinen, vaikkakaan siinäkään eivät vaihtoehdot ole etukäteen tai ulkopuolelta suljettuina pois, ja se täyttää vaatimuksen, että harkinnalla on mielekäs vaikutus siihen, mitä valitset.

Tämän kiinnostavan esimerkin kautta voimme alustavasti päätellä, että ehkä ero vapaan tahdon ja jonkinlaisen sitä uhkaavan vaihtoehdottomuuden välillä ei olekaan siinä, ovatko eri vaihtoehdot lopulta kaiken huomioon ottaen avoinna, vaan siinä, määrääkö vaihtoehdon meidän oma harkintamme (tai omat syyt, päätöksemme jne.) vai jokin ulkopuolinen. (On tosin varmasti myös "sisäisiä" epävapaita tekijöitä, kuten esimerkiksi addiktio, jotka myös ohittavat harkinnan ja vähentävät konkreettista hallintaa.) Joka tapauksessa ajatus, että harkinnan mahdollisuus vaatisi indeterminismia, osoittautuu vääräksi ja peräti totuuden kanssa päinvastaiseksi. Normaali käsityksemme harkinnasta on pikemminkin sellainen, että ihanne-tapauksessa harkinta on nimenomaan determinististä, ainakin siinä määrin kuin on olemassa yksi paras vaihtoehto – ja se ei missään nimessä ole niin täysin indeterminististä, että muita

paljon huonommaksi osoittautuva vaihtoehto voitaisiin mahdollisesti valita ilman, että harkinta tai sen mukaan toimiminen olisi jotenkin epäonnistunut. Vaihtoehdot voivat olla ”auki” tai harkittavissa, vaikka olisikin niin, että harkinta tapahtuessaan ei voi johtaa niihin niiden epätoivottavuuden takia.

Vapautta siinä mielessä, että oikea asia määrittää toiminnan, kutsutaan *lähdevapaudeksi*. Toisenlainen vapauden käsitys on *pelivaravapaus*, jossa on kyse siitä, että eri vaihtoehdot ovat auki. Edellinen esimerkki osoittaa, että tietynlainen lähdevapaus näyttää vaativan determinismiiä. Pelivaravapauden suhteen taas voidaan esimerkin perusteella sanoa kaksi asiaa. Ensiksi, jos se tulkitaan tavalla, joka vaatii indeterminismiiä, se voi olla jopa haitallinen ”vapauden” muoto, koska siitä seuraa mahdollisuus valita huonosti ilman syytä. Toiseksi, sillekin voidaan kuitenkin esittää kompatibilistinen versio, jossa pelivaraa pitää olla ennen harkintaa ja sen aikana, mutta ei harkinnan tuloksista riippumatta.

Omien syiden välillä valitsemiseen ja satunnaisuuden mahdolliseen hyödyllisyyteen palataan vielä alla, mutta sitä ennen tarkastellaan erilaisia *kausalliteetin variaatioita*.

Yksi tapa yrittää välttää satunnaisuusargumentin ensimmäisen pääväitteen suuntaisia ongelmia hallinnan puutteesta säilyttäen kuitenkin indeterminismin on esittää erilaisia teorioita kausalliteetin luonteesta vapaissa valinnoissa. *Agenttikausaation* ajatuksen mukaan valinnan aiheuttaa toimija substanssina, mikä siis poikkeaa tavanomaisista kausalliteetin selityksistä, joissa tapahtuman aiheuttaa aina toinen tapahtuma (ks. esim. Chisholm 2002; O’Connor 2011). Näin voidaan katkaista deterministisen kausalliteetin ketju, jossa jokin aikaisempi tapahtuma aiheuttaa aina kunkin toimijan valinnan, mikä nähdään yhtenä uhkana toimijuudelle. Samaan aikaan toimija kuitenkin hallitsee valintaansa jossakin mielessä, koska hän on sen kausallinen aiheuttaja. Agenttikausaatiota kannattavassa artikkelissaan Roderick Chisholm esittää myös, että tällä tavalla vältetään sekä ”determinismi” että ”indeterminismi”, koska valinta ei ole deterministisesti aikaisempien tapahtumien aiheuttama, mutta ei myöskään ole minkään aiheuttamaton (Chisholm 2022, 51).

Muita kausaliteettiin perustuvia variaatioita libertarianistisista teorioista ovat indeterministiseen kausaatioon perustuvat (ks. esim. Kane 2011b, 391) sekä ei-kausaliset teorit (ks. esim. Clarke 2011, 334–335). Keskityn tässä tarkastelemaan erityisesti agenttikausaatiota.

Mainitsin jo determinismistä määritellessäni, että en tarkoituksella maininnut määritelmässä mitään kausaliteetista, koska se ei ole sinänsä olennaista ja koska se voi päinvastoin hämätä olennaisen kysymyksen suhteen. Tässä näemme, miksi. Ensinnäkin agenttikausaatio ei voi kirjaimellisesti välttää sekä determinismistä että indeterminismistä tässä määritellyssä mielessä samasta syystä kuin mikään muukaan ei voi. Chisholminkin agenttikausaatiosta voidaan esittää kysymys, seuraavatko sen tuottamat valinnat jotakin determinististä sääntöä vai eivät. Jos eivät, ne ovat indeterministisiä, ja satunnaisuusargumentin pitäisi päteä, ellei erikseen osoiteta, ettei se päde. Ilmeisesti tämän Chisholmin artikkelin mukaan kyse olisi tässä käyttämilläni termeillä indeterminismistä, vaikka hän ei tee asiaa kovinkaan selväksi.

Jos satunnaisuusargumentti esitetään epämääräisemmin siten, että ”indeterminismi” vaarantaa ”hallinnan”, libertarianistit voivat tarttua kummankin käsitteen määritelmään, ehkä juuri kausaliteetin kautta. Sekä ”determinismistä” että ”indeterminismistä” voidaan pyrkiä välttämään määrittelemällä esimerkiksi ”indeterminismi” epäkausaaliseksi ja esittämällä vapaan tahdon toimivan tavalla, jota tässä käytetyillä termeillä kutsuttaisiin indeterministiseksi kausaatioksi. (Vaikka esitin tämän edellä erillisenä vaihtoehtona agenttikausaatiosta, niin kuten Chisholmin esimerkistä nähtiin edellä, agenttikausaatio voi helpposti olla sen alalaji.) Satunnaisuusargumentti ei kuitenkaan riipu siitä, mitä kutsutaan ”kausaaliseksi” ja mitä ei; se pätee täydellä voimalla mahdolliseen indeterministiseen kausaatioon, koska olennaista on indeterminismi – ei kausaliteetti. Toisaalta voidaan yrittää säilyttää hallinta osoittamalla, että toimija hallitsee valintaansa jossain mielessä olemalla sen kausaalinen aiheuttaja. Tällaisten tapausten takia konkreettinen hallinta oli tarpeellista määritellä erikseen: vaikka myöntäisimme toimijan

voivan olla indeterministisen valinnan kausaalinen alkuperä, se ei auta konkreettisen hallinnan suhteen eikä muuta konkreettisen hallinnan olennaisuutta.

Hyväksymällä sellaisen valinnan mallin, jossa valinta on kausaalisesti toimijan ”hallinnassa” mutta indeterministinen, voimme päätyä tilanteeseen, jossa maailma on kaikin tavoin tai ainakin käytännössä samanlainen kuin jos valinnan sijaan tapahtuisi toimijan ulkopuolinen satunnainen tapahtuma, joka tekee valinnan hänen puolestaan. Voidaan väitellä siitä, onko ollenkaan järkeä puhua tällaisessa mielessä kausaliteetista tai hallinnasta – mutta tässä esitetyn satunnaisuusargumentin väitettä konkreettisen hallinnan menettämisestä se ei ainakaan kumo. On triviaalia osoittaa sama asia indeterministisestä kausaatiosta ylipäätään sekä ei-kausaalista teorioista: niiden puhe kausaliteetista ei itse asiassa vaikuta mitenkään tässä käsitelyyn (in)determinismin käsitteeseen.

Kane ja itseä muodostavat teot (engl. *self-forming actions*). Robert Kane on tavallaan hyvin tietoinen myös indeterminismiin liittyvistä ongelmista tahdonvapauden suhteen, ja siksi hänen yrityksensä välttää satunnaisuusargumentti on suhteellisen monimutkainen – ikään kuin huolellista porsaanreiän etsimistä. Kanen (2002; 2011) hypoteettisen ajatuksen mukaan voi olla niin, että vaikka suurin osa ihmisen valinnoista on deterministisiä, jotkin niistä ovat indeterministisiä tavalla, joka ei ole täysin satunnainen mutta ei myöskään täysin deterministinen, ja nämä valinnat muokkaavat ihmisen luonnetta, joka vaikuttaa tämän tuleviin valintoihin. Näin ihminen voi olla vastuussa kaikista valinnoistaan olemalla vastuussa luonteestaan, joka johtaa niihin. Tarkkaan ottaen tämä vaihtoehto kuuluu aiemmin käsitellyn omien motiivien välillä valitsemisen mahdollisuuden alle, mutta se yrittää yksityiskohtaisemmin välttää satunnaisuuden ja hallinnan puutteen ongelmat.

Kanen hypoteettisessa mallissa ihmisen aivot menevät indeterministiseen tilaan tietyissä tilanteissa, joissa hänen on tehtävä vaikea valinta erilaisten syidensä välillä, kuten tärkeän oman hyödyn tavoittelemisen ja altruismin välillä. Tällöin olisi

indeterminististä se, mikä mahdollisista motivoituista valinnoista tulee tehtyä. Ihminen olisi kuitenkin vastuussa kummasta tahansa tekemästään valinnasta, koska molemmat perustuisivat hänen motiiveihinsa. Kane esittää myös, että ihminen voisi olla vastuussa satunnaisesta valinnastaan, jos ihminen valitsisi vapaasti, että kokeilee satunnaisesti valittua vaihtoehtoa ja ottaa vastuun siitä valinnasta, kumman sitten tekeekään. Kane viittaa tähän mahdollisuuteen englanniksi ilmaisulla *value experiment*, minkä voisi ehkä kääntää ”arvokokeeksi”. Sellaisessa siis kokeillaan, mitä satunnaisesti valitun arvon soveltamisesta seuraa (Kane 2002, 236).

Kaikista Kanen kiemuroista huolimatta satunnaisuusargumentin voidaan osoittaa pätevän hänen malliinsa samalla tavalla kuin aikaisemmin: siinä kohdassa prosessia, missä indeterminismi vaikuttaa, sekä siinä määrin, kuin se vaikuttaa, se vähentää konkreettista hallintaa (ja sitä kautta intuitiivisesti myös vastuuta). Jos Kanen perustelu on, että ihminen on vastuussa tekemästään valinnasta, koska se perustuu tämän motiiveihin, niin miksi ihmisen pitäisi olla enemmän vastuussa siitä valinnasta, jonka hänen aivonsa satunnaisesti tekevät, kuin siitä toisesta? Kuten aikaisemmin, tässä kohdassa ei ole konkreettista hallintaa.

Lopuksi Kanen puheisiin arvokokeista voidaan vastata huomauttamalla, että tässä ei ole enää kyseessä sama skenaario kuin aiemmin. Intuitiivisesti arvokokeen suorittaja voisikin olla vastuussa satunnaisesta valinnastaan, koska hän päättäisi tehdä satunnaisen valinnan ja kantaa vastuun siitä – mutta Kanen muuten kuvailema tilanne on sellainen, jossa toimija nimenomaan ponnistelee löytääkseen oikean vaihtoehdon, ei sellainen, jossa tämä vapaaehtoisesti päättää valita satunnaisesti. Sitäkin voi tapahtua, että ihmiset suorittavat arvokokeita, mutta se on vain erikoistapaus, joka ei muuta Kanen muuten kuvaileman tilanteen ongelmia.

Kaksivaihemallit. Kaksivaihemalleissa yhdistyy Kanen teorian tapaan hallinta yhdessä vaiheessa prosessia ja indeterminismi toisessa. (Termi kaksivaihemalli on käänös Robert O. Doylen englanninkielisestä termistä *two-stage model*. (Doyle, ei

päiväystä.) Vaikka tämä lähde ei ole julkaistu kirja tai artikkeli, se selittää käsitteen hyvin ja sisältää kattavan kuvauksen siitä, ketkä ovat esittäneet samanlaisia malleja aikaisemmin.) Tällaisessa mallissa kuitenkin valinta eri vaihtoehtojen välillä on deterministinen, kun taas indeterministista on se, mitkä vaihtoehdot "tulevat mieleen" valinnan kohteiksi. Toisin sanottuna valinta tiettyjen vaihtoehtojen välillä on determinististä, mikä antaa hallintaa, mutta se, minkä vaihtoehtojen välillä deterministinen valinta tietyllä kerralla tehdään, on satunnaista.

Sen osoittaminen, että satunnaisuusargumentti pätee yhä, toimii vanhan kaavan mukaan. Konkreettinen hallinta voi säilyä toisessa vaiheessa vaihtoehtojen välillä valittaessa, mutta hallintaa vähentää se, että ensimmäisessä vaiheessa satunnaisesti vain osa mahdollisista vaihtoehdoista tulee mieleen. Jos voisimme luotettavasti harkita kaikkien olennaisten vaihtoehtojen välillä (mikä ei kyllä välttämättä ole mahdollinen tilanne, niin kuin alla tullaan esittämään), meillä olisi enemmän hallintaa kuin jos sen sijaan pystyisimme valitsemaan vain joidenkin satunnaisesti mieleen tulleiden vaihtoehtojen välillä. Tätä ei ole myöskään syytä toivoa vapaudelta. Kuten Kane, Doyle lähtee itse kaksivaihemallia esittäessään siitä, että indeterminismi pitää mahdollistaa vapaan tahdon kuvaan jotenkin. Hän ei kuitenkaan osoita, että se antaisi mitään muuta kuin itsensä.

Sekä Doylen että Kanen monimutkaiset teoriat ovat myös esimerkkejä siitä, että indeterminismin aiheuttama hallinnan menetys on asia, joka vähentää vapautta, ja että indeterminismia välttämättömänä pitävätkin teoretikot voivat siksi olla motivoituneita teorioissaan minimoimaan indeterminismin konkreettiset vaikutukset. Tämä kaikkea muuta kuin tukee ajatusta, että indeterminismissä olisi mitään toivottavaa.

Indeterminismi, äärimmäisenä alkuperänä olemisen ja antireduktionismi

Edellisistä poikkeava lähestymistapa inkompatibilismin puolustamiseksi satunnaisuusargumenttia vastaan olisi aloittaa

yrittämällä kumota toinen pääväite perustelemalla, miten determinismi uhkaa jotakin itsenäisesti tärkeää vapauden osa-aluetta. Yksi merkittävä ajatus, jonka perustalta tätä voitaisiin tehdä, liittyy siihen, kuka tai mikä on ihmisen tekojen tai valintojen äärimmäinen alkuperä. Deterministisessä maailmassa ihminen voi olla valintojensa alkuperä, mutta ei siinä mielessä, että jokin aikaisempi ei olisi aina niiden vielä aikaisempi alkuperä. Kausaliteetin (tai ainakin determinismin) ketju jatkuu determinismin alla aina taaksepäin ihmisen valinnasta johonkin aikaisempaan, ja tämän ajattelu voi helposti johtaa tunteeseen, että ihminen ei itse ole riittävässä mielessä valintojensa tekijä. Libertarianismin tai inkompatibilismin ylipäätään motivaatio voikin toisin tekemisen mahdollisuuden sijaan tai lisäksi olla halu olla omien tekojensa ja valintojensa äärimmäinen alkuperä. Tämä kuulostaa ensi kuulemalta eri asialta kuin indeterminismi sinänsä, ja siksi se voisi olla erillinen motivaatio haluta indeterminismia, mikä kumoaisi satunnaisuusargumentin toisen pääväitteen. Lisäksi, jos päätyisimme tähän lopputulokseen, voisimme ehkä argumentoida, että tämä antaisi tarpeeksi syytä haluta indeterminismia huolimatta hinnasta, joka täytyisi maksaa konkreettisen hallinnan vähentymisen muodossa.

Ongelmaksi tässä nousee se, että valintojensa äärimmäisen aiheuttajana olemiseen sisältyy jo ajatuksena itseensä ristiriita, joka on variaatio kovasta inkompatibilismista. Siinä missä determinismi ei salli omien valintojensa *äärimmäisenä* alkuperänä olemista, indeterminismi uhkaa ylipäätään niiden *alkuperänä* olemista. Siksi äärimmäisenä alkuperänä oleminen on ristiriidassa molempien kanssa.

Jotta voitaisiin sanoa toimijan tekevän itse valinnan, valinnan tulisi pohjautua toimijan omiin motiiveihin ja syihin. Jos valitsijalla ei ole jo joitakin motiiveja, hänellä ei ole mitään syytä, minkä perusteella valita mitään. Siksi vain jo olemassa oleva toimija olemassa olevilla motiiveilla voi valita mitään. Tästä seuraa kuitenkin, että kukaan ei voi valita omia ensimmäisiä motiivejaan, koska ei voi ylipäätään valita, ellei ole jo motiiveja.

Ainakin "valinnassa" ilman motiiveja on jotakin omituista ja intuitioiden vastaista. Tietenkin voidaan myös huomata, ettei siinä toteudu konkreettinen hallinta.

Kompatibilistisesti voidaan ymmärtää valinnan alkuperänä oleminen, vaikka ei äärimmäisenä alkuperänä. Voidaanko indeterministisessä mallissa vastaavasti nähdä jonkinlainen osittainen alkuperänä oleminen, joka voisi olla tarpeeksi hyvä? Jos tälle tielle lähdetään, vaihtoehdoksi jää tämä: jotkin satunnaiset valinnat vain ovat toimijan omia valintoja, vaikka hänellä ei ole niihin konkreettista hallintaa ja vaikka ne eivät johdu hänen omista motiiveistaan. (Tämä voisi taas koskea vain valintaa omien motiivien välillä, jolloin jokainen mahdollinen valinta johtuisi sikäli toimijan omista motiiveista, mutta satunnaisuus tulisi mukaan siinä, mikä motiiveista tulisi valittua.) Kuten aikaisemmin indeterministisen agenttikausaation yhteydessä, voidaan kyseenalaistaa, ovatko tällaiset "valinnat" ollenkaan ihmisen omia, koska ei näytä olevan mitään eroa konkreettisuudessa maailmassa sen välillä, että nämä tapahtumat ovat jotenkin väitetysti toimijan hallinnassa tai itse aiheuttamia, ja sen, jos ne olisivat ulkopuolelta tulevia satunnaisia tapahtumia.

Jos kuitenkin hyväksymme, että voimme puhua tällaisista indeterministisistä valinnoista jossain mielessä, ja sanomme, että toimija voi olla niiden alkuperä, niin siinä mielessä voimme puhua niistä myös valintoina, joiden äärimmäinen alkuperä toimija on. Mikään aikaisempikaan ei ole niiden alkuperä siinä mielessä, että deterministinen kausaalinen ketju katkeaa indeterministisen valinnan yhteydessä. Jos teemme näin, hyväksymme kompromissin, jossa toimija ei ole valinnan alkuperä selkeässä intuitiivisessa ja käytännöllisesti merkittävässä mielessä, joka vastaa suunnilleen konkreettista hallintaa. Postuloimme sen sijaan hallinnan muodon, joka on yhteensopiva indeterminismin aiheuttaman hallinnan puutteen kanssa, mutta ei determinismin aiheuttaman menneisyyteen ulottuvan deterministisen tapahtumien ketjun kanssa. Toisin sanottuna indeterminismi äärimmäisenä alkuperänä olemisen osana ei mah-

dollista täydellistä, kiistatonta täydellistä vastuuta, vaan ainoastaan kompromissin, jonka motivaatio ja lopullinen vaikutus on katkaista deterministinen syiden ketju.

Satunnaisuusargumentin toinen pääväite on, että ei ole olemassa itsenäistä syytä haluta vapaaseen tahtoon indeterminismia, joka ei palautuisi sen haluamiseen itsensä takia. Äärimmäisenä alkuperänä olemisen vaatimus täyttyy yhtä huonosti determinismin ja indeterminismin tapauksessa. Sille, joka on silti valmis hyväksymään indeterministisen kompromissin (mutta ei determinististä), tällaisen indeterministisen ”äärimmäisenä alkuperänä olemisen” haluaminen on siis sama asia kuin haluta välttää determinismia – eli haluta indeterminismia. Äärimmäisenä alkuperäisyyden haluaminen näytti täten alun perin itsenäiseltä syytä haluta indeterminismia, mutta nyt käy ilmi, että indeterminismin hyväksyminen osaksi äärimmäistä alkuperänä olemista antaa käytännössä vain indeterminismin itsensä – joten tässä mielessä äärimmäisenä alkuperänä olemisen haluaminen on sisällöltään vain sama asia kuin indeterminismin haluaminen. Toinen pääväite säilyy kumoamattomana.

Toinen äärimmäisenä alkuperänä olemiselle sukua oleva mahdollinen motivaatio on se, että voidaan väittää, että ihminen ei voi olla vapaa, jos hän on osa mekaanisia tai fysikaalisia luonnon tapahtumaketjuja. Tämän ajatuskulun mukaan (tiivistettynä ja yksinkertaistettuna) ei ole mahdollista, että ihminen toimisi vapaasti ja intentionaalisesti, jos hänen toimintansa voidaan kuvailla täysin myös sitä kautta, että kyse on vain materiaalisesta tapahtumisesta. Determinismin voidaan ajatella implikoivan myös tällaista reduktiivista mekanismia. Jos näin on, pitää myös paikkansa, että meillä on vapauden kannalta syytä toivoa indeterminismia, jolloin toinen pääväite kumoutuu.

Jos ihmisen vapaa ja intentionaalinen toiminta voi olla heikosti emergenttiä suhteessa fysikaaliseen maailmaan, yksi tämän perustelun premisseistä kumoutuu. Meidän ei kuitenkaan tarvitse ratkaista tätä kysymystä tässä, koska vaikka olisikin totta, että vapaus vaatii jonkinlaista dualismia, jossa vapaat valinnat eivät palaudu fysikaalisiin tapahtumiin, toinen argumentin premisseistä ei silti ole tosi. Tässä yhteydessä tarkoitettussa

mielessä determinismi ei nimittäin tarkoita sitä, että kyse olisi mekanistisesta tai luonnonlakeihin tavallisessa mielessä palautuvasta tapahtumisesta. Kaikki, mitä determinismi tässä tarkoittaa, on yksinkertaisesti sanottuna, että menneisyys määrää tulevaisuuden.

Voi tuntua oudolta ajatella, että dualistisessa käsityksessä, jossa mieli on erillinen aineesta, puhuttaisiin determinismistä myös mielen puolella. Satunnaisuusargumentin voima näyttäytyy kuitenkin siinä, että tämä on täysin mahdollista. Voimme olettaa jopa dualismin ja silti tarkastella tilannetta satunnaisuusargumentin kautta. Tällöin kysymykseksi nousee se, vallitseeko determinismi mielen tai mentaalisen substanssin sisällä (tai sen ja materian yhdistelmässä). Determinaatio voi tapahtua pelkästään mentaalista syistä, ja tässä tarkoitettu determinismi ei tarkoita materialismia. Kysymykset ovat aivan samat kuin ilman dualismia: haittaako indeterminismi mentaalisessa substanssissa konkreettista hallintaa, ja onko mitään syytä, ottaen huomioon oletetun dualismin ja mentaalisen substanssin erillisyyden, miksi indeterminismi antaisi jotakin itsessään arvokasta? Vastaukset ovat myös samat kuin edellä: indeterminismi mielessä tai mentaalisessa substanssissa tarkoittaisi konkreettisen hallinnan menetystä – sikäli, kuin sillä olisi mitään vaikutusta – ja koska determinismi voisi yhtä hyvin kuvata jotakin mentaalisessa substanssissa tapahtuvaa, indeterminismissä ei olisi mitään sinänsä toivottavaa.

Satunnaisuuden konkreettiset edut

Jos myönnämme, että indeterminismi on vain satunnaisuutta, voisimme silti löytää sille käyttöä – jopa konkreettisen hallinnan kannalta hyödyllistä käyttöä. Periaatteessa konkreettinen hallinta vaatii determinismia, joka varmistaa parhaan vaihtoehdon toteutumisen. *Käytännössä* voi kuitenkin olla, että saamme enemmän hallintaa ottamalla mukaan satunnaisuutta, koska emme kuitenkaan voi toimia täydellisesti, tai joissakin tilanteissa ei edes ole olemassa täydellistä tapaa toimia. Seuraavat

esimerkit ovat siis sellaisia, joissa voisi toisen pääväitteen vastaisesti näyttää, että determinismistä on haittaa, ja siksi indeterminismi on toivottavaa. Kumotakseni tämän ajatuksen argumentoin, että determinismi voi mahdollistaa niissä vapauden yhtä hyvin kuin indeterminismi.

Heikko yritys puolustaa satunnaisuuden hyödyllisyyttä tällä tavalla olisi sanoa, että satunnaisuus voisi olla hyödyllistä siinä tapauksessa, että deterministinen prosessi olisi johtanut huonoon valintaan, mutta siihen lisätty satunnaisuus johtaisikin siihen, että parempi valinta toteutuisi. Konkreettinen esimerkki voisi olla, että addiktion vallassa oleva ihminen ei ole vapaa, jos hän determinoidusti valitsee seurata addiktiotaan, ja hän olisi vapaampi, jos hän saattaisi olla tekemättä niin. Tämä ei kuitenkaan ole hyvä vastaväite, koska vielä parempi hyödyn ja konkreettisen hallinnan kannalta olisi, jos toimija toimisi deterministisesti paremmalla tavalla – tällöin hän valitsisi paremman tavan toimia luotettavasti eikä vain sattumalta. Koska determinismi ylipäätään voisi johtaa väistämättä joko huonoon tai hyvään vaihtoehtoon, tämä ei todista, että indeterminismistä olisi mitään hyötyä verrattuna determinismiin ylipäätään. Indeterminismi, jossa joko hyvä tai huono lopputulos voisi toteutua, olisi parempi kuin determinismi, jossa huono lopputulos toteutuisi, mutta huonompi kuin determinismi, joka johtaisi hyvään tulokseen. Ei ole yhtä epävapaata determinoidun päättäväisesti vastustaa kiusausta hyvistä syistä kuin olla kykenemätön vastustamaan sitä – ja deterministisen addiktion (sekä sen realistisempien, vähemmän liioiteltujen muotojen) epävapaus voidaan perustella konkreettisen hallinnan puutteella.

Kuten yllä on mainittu, indeterminismia ehkä tarvitaan (tai ainakaan siitä ei ole haittaa) tilanteissa, joissa on useampia yhtä hyviä vaihtoehtoja. Buridanin aasin ajatuskokeessa aasi ei osaa valita kahden samanlaisen heinäkasen välillä ja siksi näännyy nälkään, koska ei syö kummastakaan. Tässä tapauksessa ei siis ole mahdollista olla determinoitu sen mukaan, kumpi vaihtoehtoista on parempi valita. Siinä mielessä yhtään minkään vallinnan tekemiseen tilanteessa tarvitaan satunnaisuutta.

Kiinnostavampi esimerkki seuraa siitä, että siinä missä täydellisen konkreettisen hallinnan omaava hypoteettinen olio osaisi valita parhaan kaikista mahdollisista vaihtoehdoista, me olemme äärellisiä olentoja ja emme pysty harkitsemaan kaikkia vaihtoehtoja. Tästä seuraa, että meissä täytyy toimia jokin epätäydellinen prosessi, joka valitsee harkittavat vaihtoehdot. Jos tämä prosessi toimisi aina samoilla tavoilla ilman satunnaisuutta, emme oletettavasti osaisi harkita monenlaisia vaihtoehtoja ollenkaan. Jos taas prosessiin sisältyy silloin tällöin luovaa satunnaisuutta, se voi hyödyttää meitä tuomalla mukaan uusia vaihtoehtoja, joista jotkin voivat osoittautua hyviksi. Vastavasti voi olla myös hyödyllistä, että kun valitsemme jo mieleen tulleista vaihtoehdoista, joskus teemme satunnaisesti yllättävän valinnan, joka auttaa meitä kokeilemaan uudenlaista lähestymistapaa.

Tältä pohjalta voidaan kyseenalaistaa sekä satunnaisuusargumentin ensimmäistä että toista pääväitettä. Luovuus ja Buridanin aasin umpikujasta pois pääseminen voivat *lisätä* konkreettista hallintaa, kun otetaan huomioon, että olemme äärellisiä olentoja ja että aina ei ole yhtä parasta vaihtoehtoa. Tämä antaa samalla itsenäisen motiivin haluta satunnaisuutta eli indeterminismia.

Vaikka satunnaisuuden hyödyllisyyteen perustuvat argumentit ovat suurin porsaanreikä, mikä satunnaisuusargumentista löytyy, ne eivät silti ole hyvä puolustus inkompatibilisille tai libertarianismille. Tähän on useita syitä.

Ensinnäkin inkompatibilismin teesi on, että determinismi on *periaatteessa* ristiriidassa vapauden kanssa. Satunnaisuuden hyödyllisyys -argumentit osoittavat kuitenkin vain, että indeterminismia tarvitaan *käytännössä*. Siitä huolimatta pitää yhä paikkansa, että jos olisi olio, jolla todella olisi täydellinen konkreettinen hallinta valintoihinsa, se olisi deterministinen ainakin niin kauan, kuin kyse ei olisi valinnoista yhtä hyvien vaihtoehtojen välillä. (Alla tullaan osoittamaan, että silloinkin se *voisi* olla deterministinen.) Tämän teoreettisen olion vapaudelle determinismi ei olisi este – tai tarkemmin sanottuna, nämä argumentit eivät tee mitään, mikä osoittaisi, että determinismi olisi

olion vapaudelle este mistään muusta kuin siitä syystä, jos inkompatibilistisesti ajattelemme sen olevan määritelmällisesti vapauden este.

Toiseksi, inkompatibilistien asenne on enemmän tai vähemmän aina juuri tällä tavalla teoreettinen. Heidän argumenttinsa perustuvat yleensä sellaisiin asioihin kuin toisin tekemisen mahdollisuuteen tai valintojen alkuperänä olemiseen. Näiden argumenttien tulisi päteä myös ihanteelliseen oloon, joka valitsee kaikista vaihtoehdoista parhaan eikä tarvitse satunnaisuutta. Esimerkiksi kaksivaihteteoriat ja jossain määrin Kanen teoria voisivat vastata tarpeeseen sisällyttää satunnaisuutta valintaprosessiin luovuuden edistämiseksi – mutta Kanen tai Doylen motiivi näiden teorioiden esittämiselle ei ole tehdä tätä, vaan he lähtevät siitä, että indeterminismi on sisällytettävä vapauteen. Satunnaisuuden hyödyllisyys -argumentit perustuvat siis hyvin erilaiseen motivaatioon kuin inkompatibilismi yleensä, eivätkä ne puolusta näitä yleisiä inkompatibilismin muotoja.

Ihanteellisesta deterministisestä valitsijasta löytyy historiallinen filosofinen esimerkki Thomas Reidin ajatuksesta Jumalasta vapaana täydellisenä olentona, joka valitsee aina varmasti oikein parhaiden syiden perusteella ja nimenomaan ei voi valita toisin ilman hyvää syytä (Reid 2010, 214–215, 255). Reid on sikäläkin kiinnostava esimerkki, että hän kuulostaa pintapuolisesti monella tavoin inkompatibilistilta ja nimenomaan libertarianistilta, mutta onkin ainakin tässä määritellyssä mielessä kaikkea muuta. Hän vastustaa ”nekessitaatiota” (esim. emt., 196, 198), minkä voisi luulla tarkoittavan tässä determinismia (ks. esim. emt., 212, 246, joissa on hyvin inkompatibilistisen kuuloisia väitteitä, jos ei ota tarkasti huomioon sivun 198 määritelmää nekessitaatiolle); hän vastustaa myös voluntarismia (esim. emt., 199–201), joka on yksi kompatibilismin muoto, ja hän puolustaa agenttikausaatiota (esim. emt., 214, 217). Tästä huolimatta ihanteellinen vapaa toimija on hänelle sellainen, jonka teot ovat täysin oikeiden syiden määräämiä (vrt. myös emt., 220). Näin satunnaisuusargumenttikan ei päde hänen kantaansa vastaan.

Jotkut libertarianistit puhuvat myös satunnaisuudesta luovuuden edellytyksenä (esim. Hartshorne 1984). Edes luovuuteen tai Buridanin aasin tapauksiin vaadittava satunnaisuuskaan ei itse asiassa vaadi indeterminismia maailmankaikkeuden perustavalla tasolla. Buridanin aasin tapaus voitaisiin helposti ratkaista *deterministisesti* vaikkapa valitsemalla sellaisissa tapauksissa aina oikeanpuoleinen vaihtoehto. Ei ole sinänsä mitään *perustetta* valita kumpikaan vaihtoehto toisen sijaan, mutta se ei tarkoita, etteikö voisi olla jotakin determinististä *aiheuttajaa* sille, että jompikumpi valitaan. Yleisemmin ottaen kaikissa tapauksissa, joissa joku valitsee kahden yhtä hyvän vaihtoehdon välillä, valitsijan aivoissa voisi silti tapahtua jokin deterministinen prosessi, joka johtaisi jompaankumpaan valintaan. Indeterminismia ei tarvittaisi muuten kuin jos puhuttaisiin indeterminismista suhteessa toimijan syihin – ja inkompatibilistit lähes poikkeuksetta (ja lähes määritelmällisesti) haluavat indeterminismia maailman syvimmällä tasolla, mikä on aivan eri asia.

Puhuttaessa luovuudesta vaihtoehtojen mieleen tulemisen ja valitsemisen suhteen tarvitaan selkeämmin satunnaisuutta – muutenkin kuin vain muutaman vaihtoehdon välillä. Tässäkin tapauksessa kuitenkin riittäisi perustavan tason indeterminismin sijaan *pseudosatunnaisuus*, jossa maailma toimii pohjimmiltaan deterministisesti, mutta ylemmän tason kuvauksen kannalta se näyttää toimivan satunnaisesti. Ei ole mitään syytä, miksi satunnaisten vaihtoehtojen valitseminen ei voisi perustua prosessiin, joka olisi kuitenkin vaikkapa alkeishiukkasten tasolla deterministinen. Se voisi silti olla aivan tarpeeksi satunnainen mahdollistamaan luovuuden. Luovuudessa ei ole kyse siitä, onko prosessi periaatteessa ennustettavissa kaikkitehtävistä näkökulmasta alkeishiukkasten tasolla, vaan siitä, tuotako ihminen uusia ja yllättäviä ideoita.

Tiivistäen sanottuna siis satunnaisuuden hyödyllisyys -argumentit osoittavat nimensä mukaisesti, että satunnaisuus ei ole aina huono asia edes konkreettisen hallinnan kannalta käytännössä. Ne eivät kuitenkaan varsinaisesti kumoa satunnaisuusargumenttia, varsinkaan perinteisten inkompatibilistien ja libertarianistien eduksi, koska periaatteellisella tasolla ne eivät

osoita determinismin haitallisuutta. Niiden antama motivaatio satunnaisuuden tarpeelle on aivan eri kuin heidän puoltamansa, ja itse asiassa pelkkä pohjimmiltaan deterministinen pseudosatunnaisuus riittäisi argumentin esille tuomiin tarpeisiin vastaamiseen. Ne eivät siksi osoita edes varsinaista indeterminismin tarpeellisuutta.

Johtopäätöksiä

”Sitä ei voi ylittää
sitä ei voi alittaa
sitä ei voi kiertää
täytyy mennä sen läpi”

– *Leijonanmetsästys* (lastenlaulu, alkuperä tuntematon)

Tässä artikkelissa ei ole järkevää käsitellä jokaista yksittäistä vastaväitettä satunnaisuusargumentin jompaakumpaa pääväitettä vastaan. Ainakin sanallisella tasolla vastaväitteitä voidaan muotoilla vielä lukuisia erilaisia. Toisaalta näiden osoittaminen vääräksi on yleensä helppoa. (Esimerkiksi: väite, että determinismi on epätoivottavaa, koska siitä seuraa, että se, mitä tapahtuu, on väistämätöntä. Tämä väite on kuitenkin triviaali tai väärä. On itsenäisesti epätoivottava asia, jos ihminen ei pysty välttämään joitakin ikäviä asioita tulevaisuudessa. Tämä ei kuitenkaan seuraa siitä, jos determinismi on tosi, koska ihminen voisi sen sijaan olla determinoitu välttämään ikävät asiat, ehkä omien siihen tähtäävien valintojensa kautta. Toisaalta on jossakin mielessä normaalin kielenkäytön mukaista sanoa determinismistä seuraavan väistämättömyys, mutta tässä tapauksessa ”väistämättömyydellä” tarkoitetaan vain samaa asiaa kuin ”determinismillä”, ja saamme vain yhden esimerkin lisää siitä, miksi toinen pääväite ei kumoudu: *tällaisen* väistämättömyyden pitäminen epätoivottavana on vain determinismin pitämistä epätoivottavana. (Ks. Dennett 2003, 56–62.)) Tähän mennessä annetut esimerkit kattavat jo monia merkittäviä ja ehkä kaikki merkittävimmät vasta-argumentit satunnaisuusar-

gumentille, ja ne antavat esimerkkejä siitä, miten sen alkuperäinen logiikka ei horju edes silloin, kun sitä vastaan hyökätään näennäisen vakuuttavilla vasta-argumenteilla.

Jos ja kun satunnaisuusargumentti on tällä tavalla aukoton, sillä pitäisi olla huomattavia seurauksia siihen, millaisia kantoja voidaan hyväksyä keskustelussa determinismin ja vapaan tahdon suhteesta. Ensinnäkin libertarianistisen eli indeterministisen vapaan tahdon kannattajien tulisi myöntää, että heidän näkemyksensä vapaasta tahdosta on ongelmallinen sekä intuitioiden että käytännön seurausten kannalta. He eivät voi välttää sitä, että siihen sisältyy hallitsematonta satunnaisuutta, joka on ristiriidassa sen kanssa, mitä yleensä ajattelemme ja meillä on myös syytä ajatella vapaan tahdon edellytyksistä.

Toiseksi: Jos vapaa tahto on tällä tavoin ristiriidassa indeterminismin kanssa, inkompatibilistien tulisi ehkä kääntyä koviksi inkompatibilisteiksi, koska inkompatibilismi uskoo vapaan tahdon yhteensopimattomuuteen determinismin kanssa, ja satunnaisuusargumentin ensimmäinen pääväite osoittaa sen yhteensopimattomuudesta indeterminismin kanssa – ja vielä sellaisessa mielessä, että mitään kolmatta vaihtoehtoa ei jää. Tämän sijaan voi kuitenkin kiinnittää huomiota satunnaisuusargumentin toiseen pääväitteeseen: ei ole mitään syytä haluta indeterminismia vapaan tahdon edellytyksenä, jos ei jo lähdetä inkompatibilistisesta oletuksesta, että determinismi on yhteensopimaton vapaan tahdon kanssa. Toisin sanoen, vaikka intuitiot joskus sanovat vahvastikin vapauden olevan ristiriidassa determinismin kanssa, niin tarkemmin tarkasteltuna determinismistä ylipäätään, toisin kuin indeterminismistä, ei ole mitään konkreettista haittaa. Näin inkompatibilismi itsessään ei ole perusteltua, muuten kuin intuitiivisesti, ja jopa intuitiot ovat ristiriitaisia sen suhteen. (Intuitioiden ristiriitaisuuden empiirisistä todisteista ks. esim. Nadelhoffer & Monroe 2022.) Inkompatibilismille ylipäätään ei jää kovin vahvoja perusteita, ja satunnaisuusargumentin lopputulokset tässä esitettyssä muodossa tukevat parhaiten kompatibilismia.

Jos kaikesta tästä huolimatta haluaa tukea inkompatibilismia tai varsinkin libertarianismia, jokaisen sellaisen filosofin olisi

ainakin syytä myöntää satunnaisuusargumentin voima. Sitä ei pääse välttämään sen paremmin viittaamalla epämääräisesti valintaan kolmantena vaihtoehtona kuin Kanen tapaisella monimutkaisella analyysillä. Ei ole kestäväää markkinoida indeterminististä vapaata tahtoa intuitiivisesti tai muutenkaan ongelmattomampana vaihtoehtona kuin kompatibilismia. Ei ehkä ole järkevää ylipäättään lähteä inkompatibilistisesta premissistä pelkkien intuitioiden perusteella ja sitten (kuten, taas, esimerkiksi Kane) yrittää mahduttaa indeterminismi teoriaan vapaudesta niin, että sen epätoivottavat seuraukset eivät vaikuttaisi lopputulokseen. On jossakin määrin perusteltua kannattaa kovaa inkompatibilismia, mutta se ei ehkä ole pakollista eikä totta kovin tärkeässä mielessä, koska siirryttäessä sen sijaan kompatibilismiin ei menetetä juuri mitään – vaikka indeterminismi on jossakin määrin *toivottua*, se ei ole millään tavoin *toivottavaa* vapauden suhteen. Loogisesti tästä seuraa, että ei ole syytä ajatella, että determinismi on epätoivottavaa.

Kova determinismi inkompatibilistisena kantana ei myöskään ei ole perusteltu, jos inkompatibilismi ei ole perusteltua. Sitä lähellä oleva kanta, jonka mukaan determinismi sinänsä ei ole ristiriidassa vapauden kanssa, mutta maailma on tahdonvapaudelle *liian* deterministinen tai väärällä tavalla deterministinen, jää kuitenkin auki mahdollisuutena, jota satunnaisuusargumentti ei kumoa. Kiinnostavaksi jatkokysymykseksi nousee myös se, mitä vapaan tahdon todellisesta luonteesta kertoo se, että se kuitenkin *näyttää* olevan ristiriidassa determinismin kanssa.

Turun yliopisto

Kirjallisuus

- Chisholm, Roderick (2002). "Human Freedom and the Self". Teoksessa Robert Kane (toim.), *Free Will*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 47–58.
- Clarke, Randolph (2011). "Alternatives for Libertarians". Teoksessa Robert Kane (toim.), *The Oxford Handbook of Free Will, Second Edition*. Oxford: Oxford University Press, 329–348.

- Dennett, Daniel C. (2015). *Elbow Room. The Varieties of Free Will Worth Wanting*. Cambridge, MA ja Lontoo: MIT Press.
- Dennett, Daniel C. (2003). *Freedom Evolves*. Lontoo: Penguin Books.
- Doyle, Robert O. (ei päiväystä). "Two-Stage Models for Free Will". Information Philosopher -sivusto www.informationphilosopher.com/freedom/two-stage_models.html. Käyty 4.10.2022.
- Ekstrom, Laura W. (2011). "Free Will Is Not a Mystery". Teoksessa Robert Kane (toim.), *The Oxford Handbook of Free Will*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 366–280.
- Hartshorne, Charles (1984). *Omnipotence and Other Theological Mistakes*. Albany: State University of New York Press.
- Hofer, Carl (2016). "Causal Determinism". Teoksessa Edward N. Zalta (toim.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2016 Edition). plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/determinism-causal/. Käyty 8.10.2022.
- Kane, Robert (2017). "Free Will, Bound and Unbound: Reflections on Shaun Nichols' Bound". *Philosophical Studies* 174, 2479–2488. doi.org/10.1007/s11098-016-0744-x
- Kane, Robert (2002). "Free Will: New Directions for an Ancient Problem". Teoksessa Robert Kane (toim.), *Free Will*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 222–248.
- Kane, Robert (2011). "Rethinking Free Will: New Perspectives on an Ancient Problem". Teoksessa Robert Kane (toim.), *The Oxford Handbook of Free Will*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 381–404.
- O'Connor, Timothy (2011). "Agent-Causal Theories of Freedom". Teoksessa Robert Kane (toim.), *The Oxford Handbook of Free Will*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 309–328.
- PhilPapers Survey (2020). survey2020.philpeople.org/survey/results/all. Käyty 8.10.2022.
- Reid, Thomas (2010). *Thomas Reid – Essays on the Active Powers of Man*. Toim. Knud Haakonssen ja James A. Harris. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Smilansky, Saul (2000). *Free Will and Illusion*. Oxford: Clarendon Press.
- van Inwagen, Peter (1983). *An Essay on Free Will*. Oxford: Clarendon Press.